

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 10 (Mart/March 2023), s. 389-408.
Geliş Tarihi-Received: 14.02.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 02.03.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1251170

Türkî Durûb-ı Emsâl: Yunanca Açıklamalı Bir Türkçe Atasözleri Sözlüğü

Türki Durûb-ı Emsâl: A Dictionary of Turkish Proverbs with Greek Explanational

Turan Demir*
Yasin Uysal**

Öz

Atasözleri, toplumların hem gündelik hayatlarında hem de sözlü ve yazılı kültür ürünlerinde yer alan önemli unsurlardandır. Bu önemli unsur dil ve kültürün kadim bir tarihî vesikasıdır. Yüzyıllar boyunca farklı dönemlerde ve coğrafyalarda kullanılan Türkçe atasözleri pek çok kişi tarafından kaleme alınıp yazma eserlere kaydedilmiştir. Bu eserlerden biri de İspanya Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır. İlgili bu yazma eser Yunanca, Karamanlıca ve Türkçe olarak kaleme alınmış olup Osmanlı Türkçesindeki "elif (İ)" harfi ile başlayan atasözlerini içermektedir. "Türkî Durûb-ı Emsâl" adı ile kaleme alınmış olan söz konusu bu yazma eser ilk defa bu çalışmada incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak atasözü kavramı hakkında açıklamalar yapılmıştır. Ardından da İspanya Milli Kütüphanesi'nde yer alan Türkî Durûb-ı Emsâl hakkında bilgiler verilmiştir. Yapılan açıklamalardan ve verilen bilgilerden sonra yazma eserdeki metin Latin harflerine aktarılmıştır. Yazma esere ait birkaç görsel de çalışmaya eklenmiştir. Yapılan incelemeler doğrultusunda yazma eserde 290 tane atasözü ve deyim tespit edilmiştir. Tespit edilen bu atasözlerinden pek çoğu günümüzde de sıklıkla kullanılmaktadır. Bazı atasözlerinin ise farklı varyantları karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Durûb-ı Emsâl, Yunanca, Karamanlıca, İspanya Milli Kütüphanesi.

Abstract

Proverbs are one of the important elements in the daily lives of societies as well as in oral and written cultural products. This important element is an ancient historical document of language and culture. Turkish proverbs, which have been used for centuries in different periods and in different geographies, have been written by many people and recorded in manuscripts. One of these works is in the National Library of Spain. This related manuscript, written in both Greek, Karamanli Turkish and Ottoman Turkish, contains proverbs beginning with the letter "elif (İ)" in Ottoman Turkish. This copy, which was written under the name of "Türkî Durûb-ı Emsâl", is examined for the first time in this study. In the study, firstly, explanations about the concept of proverb were made. Afterwards, information was given about the Türkî Durûb-ı Emsâl in the Spanish National Library. After the explanations and the information given, the text in the copy was transferred to Latin letters. A few pictures from the manuscript are also included in the work. In line with the examinations, 290 proverbs and

* Dr., Samsun Havza İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Samsun/Türkiye, e-posta: demirturan46@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0068-7442.

** Türk Halk Edebiyatı Bilim Uzmanı, Samsun/Türkiye, e-posta: yasinuysalsh@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0189-6414.

idioms were identified in the manuscript. Many of these proverbs are still used frequently today. Some proverbs have different variants.

Keywords: Proverb, Durûb-ı Emsâl, Greek, Karamanli Turkish, National Library of Spain.

Giriş

İnsanoğlu var olduğundan bu zamana kadar olaylara ve durumlara karşı en akılcı söylemlerini özde atasözlerinde toplamıştır. Atasözleri, önceki kuşakların yaşadığı tecrübeleri yeni kuşaklara kültürel imgelerle aktardığı mecradır. Yazının olmadığı zamanda kutsalın sıcaklığı altındaki sözün önemi atasözlerinde toplumun ortak bilinçaltına yerleşmiştir. Ata kavramı ile özdeşleşen söz, ata ruhlarının koruyucu sembolizmi ile toplumun gündelik yaşamında dikkate aldığı yazılı olmayan tecrübeye dayalı yasalardır.

Atasözleri, kültürün eşyaya ve insana karşı tutum ve davranışının özetidir. Atasözleri, içinde doğduğu toplumun genel özelliklerini ve düşünce tarzlarını yansıtır. Bu bağlamda atasözleri toplumların sosyolojik kodlarıdır. Tolumun kültürel değerlerini oluşturan atasözleri sözlü ürünler olup zamanla derlenerek kayıt altına alınmıştır. Gelişmiş bir dile, edebiyata ve kültüre sahip olan Türk toplumunun atasözleri de pek çok defa derlenmiş olup yazılı eserler olarak yayınlanmıştır. Bu eserler hem yurt içinde hem de yurt dışındaki birçok kütüphanenin katalogları arasında yer alır. İlgili bu eserlerden biri de İspanya Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Yunanca, Karamanlıca ve Türkçe olarak kaleme alınan bu eser, ilk defa bu çalışmada incelenecektir.

1. Atasözü Hakkında

Atasözleri, milletlerin ve toplumların hem sözlü hem de yazılı kültür ürünlerinde karşımıza çıkan önemli bir edebî üründür. Atasözleri ile toplumlar kendi sosyal belleklerinde yer edinmiş olan sayısız bilgiyi, öğretiyi ve öğüdü gelecek nesillere aktarır. Bu bakımdan atasözleri nesiller arası bir iletişim ve etkileşim aracıdır.

Atasözleri, tecrübenin söze dökülmüş halidir. Özkaya'ya göre: "Türk atasözleri hakkında ulaşabildiğimiz en eski tanım, Türk aydını İbrahim Şinasi tarafından, 1863 yılında basılan *Durub-i Emsal-i Osmaniye*'de kaydedilmiş olandır. Bu eserin önsözünde İbrahim Şinasi, 'durub-i emsâl ki hikmet-ül-avâmdır, lisanından sâdır olduğu bir milletin mahiyet-i efkârına delâlet eder, ifadesiyle halk hikmetleri olarak nitelendirdiği atasözlerinin daha çok özelliklerinden yola çıkarak bir tanımlamada bulunmuştur" (2013, s. 9). Anadolu sahasında atasözünün tanımı farklı kelimelerle anlatılmak istense de özde aynı tanımı içermektedir. Çobanoğlu'na göre her atasözü gündelik yaşamda toplumun ders çıkarması beklenen genel kural ve düsturlardır. Bu nedenle atasözleri milletlerin karakterlerini, hayata karşı tavır ve zihniyetlerini ihtiva eden özlü sözlerdir (2004, s. 1).

Kaya'ya göre genel itibarıyla atasözü kavramı bir milletin, topluluğun veya kavmin uzun bir sürecin ve deneyimin ardından ortaya koyduğu ya da kanıksadığı çoğunlukla mecazlı ve kalıplaşmış olan genel yargı, düşünce, öğüt ve bilgece sözlerdir. İnsanların davranış kalıplarını, dünya dair görüşlerini, töreyi, inancı, hayat tecrübelerini ortaya koyan atasözlerinin en belirgin özelliği, ele alınan konunun az söz kullanılarak, özlü bir şekilde ortaya konulmasıdır (2014, s. 122). Kısaca atasözlerini kültürün özete dökülmüş kalıp sözleri olarak tanımlayabiliriz.

Atasözleri, toplumun kültürü içerisinde devinim göstererek kalıp şekillerini ortak bilincin yaşadığı mekân ve zamandan alır. Söz, olay ve durum karşısında ilk çıkışından sonra kalıplaşma sürecini tekrara ve etkiye bağlı olarak elde eder. Tekrarın sıklığı etkiyi arttırdıkça söz, kalıplaşarak ata kimliğini de önüne alır ve toplumun bilinçaltına yerleşir. Aksoy'a göre bir atasözünün ilk taslağını kuşkusuz ki söz ustası tek kişi ortaya

koymuştur. Ama zamanla birçok kişi o söz üzerinde yontmalar, eklemeler ve değiştirmeler yapmıştır; ona süreç içerisinde kamunun beğendiği, benimsediği bir biçim vermiştir. İşte ilk taslak, bu son biçimiyle atasözlerinin bütün niteliklerini kazanmış ve bir kişinin malı olmaktan çıkarak toplumun ortak malı olmuştur (1988, s. 28). Belli bir zaman diliminde karşılaşılmayan olay ve durumlara karşı atasözleri dilin canlı yapısı içerisinde ya unutulmuş ya da kalıp ifadeler içindeki benzer olay ve durumların adları değişerek hafızada kendini yenilemiştir. Atasözleri he ne kadar kalıp ifadeler olsa da onu yaşatan dil donuk değil kendini yenileyen canlı bir yapıya sahiptir. Bu sebepten dolayı atasözlerinin kalıp ifadeleri dille birlikte değişime uğrayarak esnetilebilir şekilde kendini bilinçaltında korumaktadır. Artun'a göre atasözleri kullanılmaya başladıkları ilk çağlardan günümüze kadar aynı kalmayıp sosyal yapıya, değer yargılarına, zamana, bölgelere, görgüye, dilin gelişimine, din ve törelere, uygarlığa göre değişikliğe uğramıştır (2015, s. 180).

Atasözleri ortak köken tecrübesine dayalı özlü sözler olduğu için Türk kültür dünyasının her yerinde benzer şekilde görülebilir. Türk dilinde ve kültüründe Orhun Yazıtları'ndan itibaren atasözü kavramı kendine yer bulmuştur. Eski Türkçe döneminde "sav" kelimesi ile nitelendirilen atasözü kavramı Anadolu sahasında mesel, darb-ı mesel, emsal, durub-ı emsal, kıssa ve atalar sözü olarak da nitelendirilmiştir. Söz konusu bu adlandırmaların içerisine deyimler de dahil edilebilir.

Atasözleri kültürün kalıba dökülmüş özetleri olduğundan ifade ediliş şekillerinin de kutsalın gizli dili olan şiir dilinde olması ona ayrı bir değer katmıştır. Hafıza sözlü bir ürünü söz uyumuna göre kodlar. Kalıp ifadelerin yüzyıllar boyunca unutulmadan rahatça hafızada kalarak dillenmesinin sırrı da sözün tekrar sıklığına bağlı bir şekilde kullanılan mistik dilinde gizlidir. Elçin'e göre belli bir dil, kültür, mantık, tecrübe, zevk ve muhakeme seviyesinde meydana gelen atasözlerinin ilk örnekleri genellikle manzum bir yapıya sahiptir (2000, s. 626). Elçin, atasözlerinin ilk örneklerinin manzum olmasını dil ve kültür birikimine bağlamıştır. Şiir dili, toplumların Tanrı'ya yakarışının ilk şeklidir. Dilin şekli ve kutsalı anma biçimi bağlamında genel tecrübelerin de bu mistik dille oluşması beklenti dahilindedir.

Tarih boyunca Türkçe atasözleri çok defa derlenip çeşitli yazma eser vasıtasıyla kayıt altına alınmıştır. Türkçe atasözlerini içeren pek çok yazma esere hem yurt içinde hem de yurt dışındaki kütüphanelerde veya arşivlerde rastlanabilmektedir. Söz konusu bu tür eserlerin bazıları şunlardır: "Emsâl-i Türkiyye, British Museum Harl. 5486", "Kitâb-ı Atalar, Paris Millî Kütüphanesi", "Ababaskulu Marağayî'nin Emsal-ı Türkân'ı (Özkaya, 2013)", "Min Darb'ı'l-emsâl Ata Sözü Türkî Nice Nasihatdur, Süleymaniye Ktp. Fatih nu. 5424", "Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin), Şarkiyat Bölümü (Orientalabteilung), W. Pertsch kataloğu'nda bulunan anonim bir atalar sözü kitabı (Özer, 2021)", "İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 2932', Fehîm-i Kadîm'e Mâl Edilen Durûb-ı Emsâl-i Türkî (Ekinci, 2015)", "Darb-ı Mesel-i Müsta'mele, Türk Dil Kurumu Ktp. Yz. A 105/2.", "17. yüzyılda Antoine Galland tarafından kaleme alınan Durûb-ı Emsâl-i Türkî (Galland, 2020)"¹.

2. İspanya Milli Kütüphanesinde Bulunan Yunanca Açıklamalı Türkçe Atasözleri Sözlüğü "Türki Durub u Emsal"

2.1. Yazma Eser Hakkında

¹ Nail Tan, "Türkiye'de Genel Atasözü ve Deyim Sözlüklerinde Anlam Verme Çalışmalarına Toplu Bir Bakış" adlı yazısında atasözü ve deyim bağlamında ortaya konmuş olan yazma eserler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir (Tan, 2020).

Pek çok türde olduğu gibi Türk atasözleri de hem yerli hem de yabancılar tarafından farklı dönemlerde incelenmiş ve çeşitli eserlerde işlenmiştir. Bu eserlerden biri de Yunanca, Karamanlıca ve Türkçe olarak yazılmış olup günümüzde İspanya Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

İlk defa bu çalışmada incelenecek olan söz konusu bu atasözleri kitabının tam adı "Türkî Durûb-ı Emsâl"dir. Kitabın yazıldığı dönemde hâkim olan dil özelliğine göre atasözleri "mesel" ve bu kelimenin çoğulu olan "emsâl" sözcükleri ile karşılanmıştır. Aydın Oy'a göre mesel sözcüğü aslında 'örnek' ve 'örnek verme' anlamında olup Osmanlı Türkçesinde atasözü teriminin karşılığı olmuştur. Bundan dolayı el yazması ve matbu birçok atasözü mecmua, risale ve kitabında 'darb-ı mesel'in çoğul şekli olan 'durûb-i emsâl' adına rastlanır (2013, s. 44). Bu bağlamda ilgili yazma eserin adını günümüz Türkçesine göre "Türkçe Atasözleri" veya "Türk Atasözleri" olarak aktarabiliriz.

Türkî Durûb-ı Emsâl / Türkçe Atasözleri adlı yazma eser İspanya Milli Kütüphanesi'nde (Biblioteca Nacional de España) MSS/12109 katalog numarasıyla kayıtlıdır.

Katalog kayıtlarında yazma eserin yazılış tarihi hakkında herhangi bir kayıt yoktur. Ancak eserde kullanılan dile ve atasözlerine bakıldığı zaman 18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılın başlarında yazılmış olabileceğini söyleyebiliriz. Yazma eser 23 x 15 cm boyutundadır. Eser sırt ve kenarları meşin, altın yıldız çerçevesiyle kaplıdır.

Yazma eser içerisinde 34 varak bulunmakta olup bu varakların haricinde eksik kısımlar da vardır. Kütüphane kayıtlarında eserin 99 varak olması gerektiği belirtilmektedir. Sayfaların bazıları da boştur. Eserin 3b ve 29b sayfaları arasında Osmanlı Türkçesi içerisinde bulunan ve elif (l) harfi ile başlayan 290 adet atasözü ve deyim yer almaktadır. Söz konusu bu atasözü ve deyimlerin pek çoğunun Yunanca (Rumca) açıklamaları bulunmaktadır. Ayrıca Osmanlı Türkçesindeki atasözleri ve deyimler Yunan harfli Karamanlı Türkçesi'ne de aktarılmıştır. Bu bakımdan ilgili yazma eser çok dilli bir özellik göstermektedir. Söz konusu bu atasözleri ve deyimler Eski Anadolu Türkçesi döneminde ve çağdaş dönemlerde kullanılan örneklerdendir. Bazı atasözleri ve deyimler çağdaş dönemdeki örneklerinin farklı özelliklerini barındırmaktadır.

Eserde Türkçe atasözlerinin kim tarafından derlenip yazıya aktarıldığına dair hiçbir bilgi yoktur. Ancak eserin imlasına bakıldığında bu atasözlerini yazıya aktaranın bir Yunan, Rum veya Karaman Türkü olduğu söylenebilir. Yazıya aktarılan atasözü ve deyimlerin bazıları büyük ihtimalle gündelik hayattan derlenmiştir. Bazı atasözleri de diğer yazılı kaynaklardan derlenmiş olabilir. Çünkü dönem itibarıyla bu tarz eserlere rastlanmakta olup Türkî Durûb-ı Emsâl de bu eserlerle benzer özellikler içermektedir. Ancak Türkî Durûb-ı Emsâl birebir aktarma çalışması değildir.

Türkî Durûb-ı Emsâl hem bir derleme metin olması hem de yüksek ihtimalle derleyen ana dilinin başka olması nedeniyle eser içerisinde pek çok dilbilgisi hatası bulunmaktadır. Örneğin metin içerisinde akkuzatif olması/kullanılması gereken kısımlarda datif veya tam tersi kullanımların yer aldığı görülmektedir. Söz konusu bu durum Türkçeyi sonradan öğrenenlerde yaygınlık gösterir.

Türkî Durûb-ı Emsâl hakkında ilk ve tek bilgi Hüseyin Yurdaydın'ın *Madrid Millî Kütüphanesi'nde Bulunan Türkçe Yazmalar* adlı kitabında yer almaktadır (1981, s. 8). Yurdaydın, yazma eserin katalog kayıtları hakkında kısa bir bilgi vermiştir:

"Yazan ya da istinsahla ilgili bir kayıt yok. 225 x 145 mm.

Cilt: Kadife. Sırt ve kenarları meşin, altın ve yıldız çerçevesi.

Birçoklarının Rumca karşılıkları var. Alfabetik olarak hazırlanmış.” (1981, s. 8)

2.2. Metnin Transkripsiyonu

TÜRKİ DURÛB-I EMSÂL

3b

harfü'l-elif ma'a "bâ"

1. İbrişiminî kaytânı moranî şeytanı
ma'a "te"
2. Atalardan kalma sözdür
3. Etiñ oğkası bir altuna ya atda ya 'avratda.
4. Atıñ yüke geleni 'avulda bellidir.
5. At alan üsküdüre geçti.
6. At binenîñ kılıç kuşananıdır.
7. At taydan yetişür.
8. At bulunur meydân bulunmaz.
9. Et her ne kadar arık olsa etmek üzerine yakışur.
10. Ateş düşdiği yeri yakar.
11. Etmeğîñ büyüğî hamırîñ çoklığından olur.
12. Atlu atını bağlayınca yaya gelür irişür.
13. Atılan oğ gerü dönmez.
14. Et tırnağdan ayrılmaz.
15. At ölür meydân kalur, er ölür adı kalur.
16. Atdım oğumı aşdım yayımı.
17. Etmeğini yalnız yeyen yükini gendi kaldırır.

4b

harfü'l-elif ma'a "te"

18. At depişir eşeklere 'özr olur.
19. At bulunur meydân bulunmaz, meydân bulunur at bulunmaz.
20. Ata dost gibi bak, düşman gibi bin.

ma'a "şe"

...²

ma'a "cim"

21. Acı baçlıcanı kırağî urmaz.
22. Açıkdan metres olmaz.

² Yazma eserde bazı harflerin yer aldığı bölümler boştur.

23. Açla eceli gelen söyleşür.
 24. Eceli görünce şitmâya kâil olur.
 25. Açma kütununun kapağını
 26. Açlıktan kim ölmüş.
 27. Aç tavuk kendini buğday anbarında şanur.
 28. Aç ayı oynamaz.

5b***harfü'l-elif ma'a "cim"***

29. Ecele dermân değil ya.

ma'a "ha"

...

ma'a "hi"

...

6b***harfü'l-elif ma'a "dal"***

30. Adam, adamın şeytânıdır.
 31. Adamın eyüsi iş başında belli olur.
 32. Adı çıkdı toğuza inmez sekize.
 33. Adamdan adama fark var.
 34. Adam kıtlığında keçiye 'abdurrahman çelebi dirler.
 35. Adam tükürdüğünü yalamamalı.

ma'a "zel"

...

ma'a "re"

36. Er ol da baş yar.
 37. Arayan mevlâsını da bulur belâsını da.
 38. Er öğünü üçe dekdir.
 39. Erenlerin sağı şolı olmaz

7b***harfü'l-elif ma'a "re"***

40. Er kıocar gönül kıocamaz.
 41. Ard kıapudan zamkinos.
 42. Er duya şarı çizmeli mehmed ağa
 43. Ermeni gelini gibi şalunursun.
 44. Arpacı kıumrısı gibi düşünür.

ma'a "ze"

45. Az tama' çok ziyân getürür.
 46. Azıcık aşım gavğasız başım.
 47. Az olsun da öz olsun.
 48. Az alan çok alır.
 49. Azdan az, çokdan çok olur.
 50. Az viren cāndan virür, çok viren māldan virür.
 51. Azı bilmeyen çoğı hiç bilmez.
 52. Ez de şuyını iç.
 53. Az ye de bir hıdmetkār taşu.

8b**harfü'l-elif ma'a "ze"**

...

ma'a "sin"

54. Eski hamām eski taş
 55. Eski düşman dost olmaz.
 56. Eski dost düşman olmaz.
 57. Esrik deveniñ çulu eğri gerek.
 58. Esāmesiz yeñiçeriye var gel beşe dirler.
 59. İsteyeniñ bir yüzi kara virmeyeniñ iki.
 60. Eskiye çıfuda³ şatarlar.
 61. İstānbulda evlad yetiştirmek divān yolında fermān yetiştirmeğe benzer.
 62. Eski d(ü)nyāya yeñi 'ādet kırdı.

9b**harfü'l-elif ma'a "şın"**

63. Eşeğe eğer yakışmaz.
 64. Eşeğin cānı acıyınca atdan yükrek olur.
 65. Eşek kocayınca tavla başı olmaz.
 66. Eşeği düğüne çağırmişlar ya odun ya şu
 67. Eşeğe güci yetmez semerini döğer.
 68. Eşek arısı bal yapmaz.
 69. Eşeği dürten kavārasına kıatlanur.
 70. Eşekliğe kıaftān giydürdi.
 71. Eşeğe şormuşlar baban kimdir, kıatır dayımdır dimiş.
 72. Eşeği s*ken o*uruğına kıatlanur.⁴

³ Çıfıda, yahudiye.

⁴ Yazma eserdeki bazı atasözleri argodan daha çok küfür niteliğinde olduğu için çalışma içerisinde bu şekilde gösterilmiştir. Bazı kullanımlar ise sadece nokta (...) işaretleri ile okunmadan çalışmaya eklenmiştir.

73. Aşāğı tükürsem şakalıma yukarı tükürsem bıyığıma.

74. Eşēiñ kıyruğı gibi ne uzanur ne kışalur.

75. Eşek yerine at bağlarım.

76. Eşēi söyledikleri yerde bağla o urd yisün.

10b

harfŭ'l-elif ma'a "şad"

77. Aşlını inkâr iden p*çdir.

78. İşıramayacağıñ eli öp de başına o.

79. İşlanmışın yağmurdan ne pervâsı var.

80. İşmârla hac abul olmaz.

81. Aşıl azmaz.

harfŭ'l-elif ma'a "ad"

...

harfŭ'l-elif ma'a "tı"

...

harfŭ'l-elif ma'a "zı"

...

11b

harfŭ'l-elif ma'a "ayn"

82. 'İtibâr pâdişâhın sikkesine benzer

ma'a "ğayn"

83. Ağır başmayınca yeğni alkmaz.

84. Ağzı var dili yok.

85. Ağzında şeker işlanmaz.

86. Ağustos böceğı gibi arkasından çatlar.

87. Ağa başmış meyhâne gibi.

88. Ağzını açacağıña gözini aç.

89. Ağaca ıksam pâpucım yirde almaz.

90. Ağlamayan çocuğa meme virmezler.

91. Ağzından çıkanı ulağı işitmez.

92. Ağzı peygamber yüzüğü müdür.

93. Ağzını bıçaklar açmaz.

12b

harfŭ'l-elif ma'a "ğayn"

...

ma'a "fe"

...

ma'a "kaf"

94. Aķar suda iz olmaz.
 95. Ak aķça kara gn iindir.
 96. Ak gn kara gn geerde belldir.
 97. İkble tahta perde ekilmez.
 98. Aķındıya karşu krek mi ekilr.
 99. Aķbaba gibi yaşadı.
 100. Aķmaca skız yapışdı.
 101. Aķdan karadan bir şey dimedi.
 102. Aķbabaya taş atan oņmaz.

13b**harf'l-elif ma'a "kaf"**

...

ma'a "kef"

103. Aķçaya ştır ukadr geziyor.
 104. Ektye borlu olma ya dynde ya bayrmda ister.
 105. İĞne ile kuyu kzmaķ.
 106. EĞri gemi toğrı sefer.
 107. Eņsesi takyacı ķalbine beņzer.
 108. EĞreti ata binen tiz iner.
 109. İĞneden ipliğe dek.
 110. İĞne delĞinden hindistnı seyr ider.

14b**harf'l-elif ma'a "kef"**

...

ma'a "lam"

111. Elindeki dĞm dışına urma.
 112. let işler el oğnr.
 113. El 'rı dşmen Ėayreti.
 114. El elden stndr 'arşa ıķınca.
 115. Ellerden gelen dĞn bayrmdır.
 116. Al hevdan vir svya.
 117. El demiņ ayinesidir
 118. El etek pmekle dudķ aşınmaz.
 119. El in ağlayan gzsz ķalur.

15b**harf'l-elif ma'a "lam"**

120. Elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde bulunmaz.
 121. Altda kalanın canı çıksun.
 122. El mi yamân beğ mi yamân.
 123. Alana sivri sinek sâzdur almayana t̄avul surnâ azdur.
 124. El eliyle yılan t̄ut.
 125. Eliñ atdığı taş uzak gider.
 126. Eliñ işde iken gözün aşda olsun.
 127. Allâh te'âli nâmerde muhtâc itmesün.
 128. Allâh te'âli sağ gözümü şol gözme muhtâc itmesün.
 129. Allâh te'âli karıncasından bile geçmez.
 130. Allâh te'âli k̄ulunıñ rızkına kefieldir.
 131. Alan şatan hayır görsün.
 132. Allâh te'âli şırlu k̄ulını sever.
 133. Alnım teriyle kazandım.
 134. Elbet bir baltaya şap olursun.
 135. Al gididen vir gidiye
 136. Alur mısın imâmın budacağını
 137. Alur mısın 'akideyi miski bahâsına

16b***harfû'l-elif ma'a "lam"***

138. Allahdan korkmayandan kork dimişler.
 139. El yumruğunu yemeyen kendi yumruğunu bozdoğan armudu şanur.
 140. Alış viriş şakal büyük altından geçer.
 141. El yanında o*urma şekîme⁵ dir bulunur.
 142. Eliñ geçdiği köpriden biz de geçeriz.
 143. Al s*kinden ur divara.
 144. Ele avuca şığmaz.
 145. Elde neler var.
 146. Altun adını bakır itdi.
 147. Elbet bizim elimize de bir ip ucu geçer.
 148. Elimle komuş gibi bulurum.
 149. Eliñ işde göziñ oynaşda.
 150. Eline karga girse bülbüle döner.
 151. (...)

harfû'l-elif ma'a "lam"

...

⁵ Utanç, ar.

ma'a "mim"**17b**

152. İmām feneri gibi içinden yanar.
 153. İmām evinden aş, olur gözünden yaş.
 154. Emān deyene kılıç olmaz.
 155. Emānete hıyānet olmaz.

18b***harfü'l-elif ma'a "mim"***

156. İmām o*urınca cemā'at ş*çar.
 157. (...)
 158. (...)
 159. (...)
 160. (...)

19b***harfü'l-elif ma'a "nun"***

161. İnce egirüb şık tokırum.
 162. Anadan kör toğmuş rengi ne bilir.
 163. İnsān dilinden öküz boynuzundan bağlanur.
 164. İnsān kulağdan tavlanur
 165. İnsān aşından azar.
 166. İnsānıñ alacası içindendir.
 167. İnsān taşdan pekdir gülden nazikdir.
 168. (...)
 169. Anası kadir gecesi toğurmuş.
 170. İnsān nisyāndan mürekkebdir.
 171. İnsān toğdığı yerde değil toydığı yerededir.
 172. Anası nerede danası nerede.
 173. İngiliz kaşığı ile Fransız boğını yiyor.
 174. İnsānıñ ahmağı şātır hayvānıñ ahmağı kağır olur.

20b***harfü'l-elif ma'a "nun"***

...

ma'a "vav"

175. Orman çağalsız olmaz.
 176. Öfke baldan tatlıdır.
 177. Evinde kırık çanak yok fağfuri fincān beğenmez.

178. Ummadığın çatuk 'araba devirir.

21b.

harfü'l-elif ma'a "vav"

179. Ummadığın taş baş yarar.
180. Ormana balta düşmana kılıç.
181. Öldüğü yetmez koz kabuğundan t̄abut ister.
182. Av kırtaranıdır.
183. Üzülür ammâ kıopmaz.
184. Öküze boynuz yük değıldir.
185. Öküz öldi ortaklık ayrıldı.
186. Ev yıkanıñ evi olmaz.
187. Öksüz çocuk göbeğini kendi keser.
188. Öksüze acır çok etmek virir yok.
189. O*usbu oğlanın mumı yatsuya dek yanar.
190. Üzümsüz bağıñ hazzı yokdır.
191. Ucuz etiñ ta'âmı tatsız olur.
192. Onmadık hâcıyı deve üstünde yılan şoğar.
193. Üzüm birbirini görerek kıararır.
194. Evdeki bazar çarşuya uymaz.
195. Oğ çileden kııkdı.

22b

harfü'l-elif ma'a "vav"

196. Ucuz viren tiz şatar.
197. Ürümeğı bilmeyen köpek kıoyına kıurd getürir.
198. Ev alan evlenene Allah mumitdir.
199. Ölüm hâk miraş helâl.
200. Ocağına incir dikdi.
201. Uçan kıuşa hükm virir.
202. Ölüm bir olur.
203. Ucuz alan aldanur.
204. Oğ meydânında buğur yakmağa beñzer.
205. Uçkıurı gevşedi.
206. Oğlan yedi oyuna getdi çoban yedi kıoyuna getdi.
207. O*urukla boya boyanmaz.
208. O*usbuyı gösteren kıyâfetdir.
209. O*urma ş*çma hârâccı geliyor.
210. Evvel refik soğra tarık.

211. Oķu oēul oķu hāfız olasın.

212. Ucını ortasını bulamadı.

23b

harfū'l-elif ma'a "vav"

213. Ölme eşekçiēim ölme yonca bitince torba deēince.

214. Uyķu baldan tatludur.

215. Uzun ķulaķdan iēitdim.

216. O*uruēına bey mi dimelidir.

217. O bizden yedi biz ondan yemedik.

218. Evvel 'aķlımı yolla teftiēe ōonra piēmān olma iēe

219. Oē diyene uyan tazi zā'i ider hāltasını.

220. O ķadar 'aylb ķadı kızında da bulunur.

221. Uēursuz ayaēını ayaēını bacacı dükkanında aramalı.

222. Öyle aēza venedik hunisiyle iēemeli.

223. Öfke ile ķalkķan zarar ile oturur.

224. Ölmüş ardınca ölmüş yok.

24b

harfū'l-elif ma'a "vav"

...

ma'a "he"

225. Āh yerde ķalmaz.

226. İhmāliē devlete zarar var.

227. İhmālciniē ne oēlu olur ne kıızı.

25b

harfū'l-elif ma'a "he"

...

ma'a "ye"

228. İki çıplaķ bir hemāmda yaķuēur.

229. Eyilik yabanda ķalmaz.

230. Ayaēında tōnı yok baēına fesleēen tākār.

231. İlēiye zevāl olmaz.

232. İki desti tōķuēunca biri ķırılır.

233. İt ayaēını tashdan ōaķınma.

234. İēden artmaz diēden artar.

235. Ay gördüm yıldıza tuzum yok.

26b

harfū'l-elif ma'a "ye"

236. Eylük eyle de denize şal.
237. İş odur ki Allah onara
238. İt artığı yenmez.
239. Eyü dirlik bul ferahlıkla olur.
240. İt derisi dabağat kabul itmez.
241. İş olacağına varır.
242. İki gönül bir olunca şamanlık seyrân olur.
243. Ay bacayı aşdı.
244. Ay aydın hesâb belli.
245. İki deliye bir uşlu komuşlar.
246. İki kedi bir arslana pesdir.
247. İki el bir baş içündür.
248. İki at depüşür arada eşek ölür.
249. İyiliğe kemlik ola gelmişdir.
250. İttiği eylik ürküttüğü kurbagağa değmez.
251. İte bulaşmağdan çalıya dolaşmağ yeğdir.
252. Uyumakla yol alınmaz.

27b***harfû'l-elif ma'a "ye"***

253. İden bulur, inleyen ölür.
254. İki cânbâz bir ipde oynamaz.
255. İki arslan bir postda olmaz.
256. İş yaylasını aldı.
257. Ayağkâbı dar olmağla dünyâ dar olmaz.
258. Ayınış otuz iki beyiti var, heb ahlağ üzerine.
259. İş bitiren akçe çizmeyi ötdüren na'lçadır.
260. İki fındık bir ceviziş dengidir.
261. İt kursorağı yağ getürmez.
262. İt dişi domuz derisi.
263. İyiliği bâzâra çıkdı.
264. İki ayağını bir babuca koydı.
265. İkinci gölgesi gibi önjümde dikildi.
266. Ey oğul var anaş ile yat.
267. İki câmi' arasından kalmış beynamâza döndi.
268. İşini bilen fakir olmaz.
269. İşini aşını eşini bilen fakir olmaz.

28b

harfû'l-elif ma'a "ye"

270. İtten kızu tığmaz.
 271. İtiñ ayağını taşdan mı şakındurırsın.
 272. İki kıarpuz bir kıoltuğa şığmaz.
 273. İrakđan tıvuluñ sesi ĥoř gelür.
 274. İyiliği meydâne çığdı.
 275. Aynı soñ çārřanbası kimine yarar kimine yaramaz.
 276. İşleyen timür işilar.
 277. İt 'ömer pāřāniñ kıahve kısesine beñzer.
 278. Ayāsofya řeyĥi değilsin ya.
 279. İtme bulma dñnyāsıdır.
 280. İlk uran okçıdır.
 281. İyilik iste kıoñřıña iyilik gelsün bařıña.
 282. İkisi bir bardakda işer.
 283. İpi ile kıuşağı s*ki ile t*şağı.
 284. İş řāhibi işini bilür.
 285. İki tıvşan avlayan ĥiç birini tıtamaz.
 286. İt ürer kervān geçer.

29b**harfû'l-elif ma'a "ye"**

287. Ayudan kıor kımalı bo kıundan da mı kıor kımalı.
 288. İçerisi beni ya kıar tışarısı seni.
 289. Ayular paralansın ağalar seyr itsün.
 290. İş bařa dñřünce sözi ayağa dñřürme.

Sonuç

Atasözleri içerisinde doğduğu toplumun gündelik yaşamını ve dñřünce tarzlarını yansıtır. Gelişmiş bütñn toplumlar milli hafızalarını diri tutmak için özlü sözlerini derleyip kayıt altına almıştır. Toplumların sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi edindiğimiz atasözleri zamana ve dile yenik dñřebilir. Yařayan dil içinde hafızadan silinen atasözlerinin kayıt altına alınması hafızanın o olayı tekrar hatırlamasına ve yeniden kabul etmesine kaynak oluşturacaktır.

Büyük bir çoğunluğun benimsediği baskın kültüre sahip toplumlar bünyesinde küçük toplulukların kültürünü derinden etkiler. Bu eser içerisinde yüzyıllar boyu çok uluslu Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altında yaşamış bir toplumun Türkler ile benzer özlü sözleri kullanması veya öğrenmesi kültürel değerlerimiz açısından önemlidir. Bu çalışma halk kültürümüzün değerli bir hazinesi olan ve unutulmaya yüz tutmuş bazı atasözlerini unutulmaktan kurtaracak, bundan yapılacak olan birçok araştırmaya da kaynaklık edecektir.

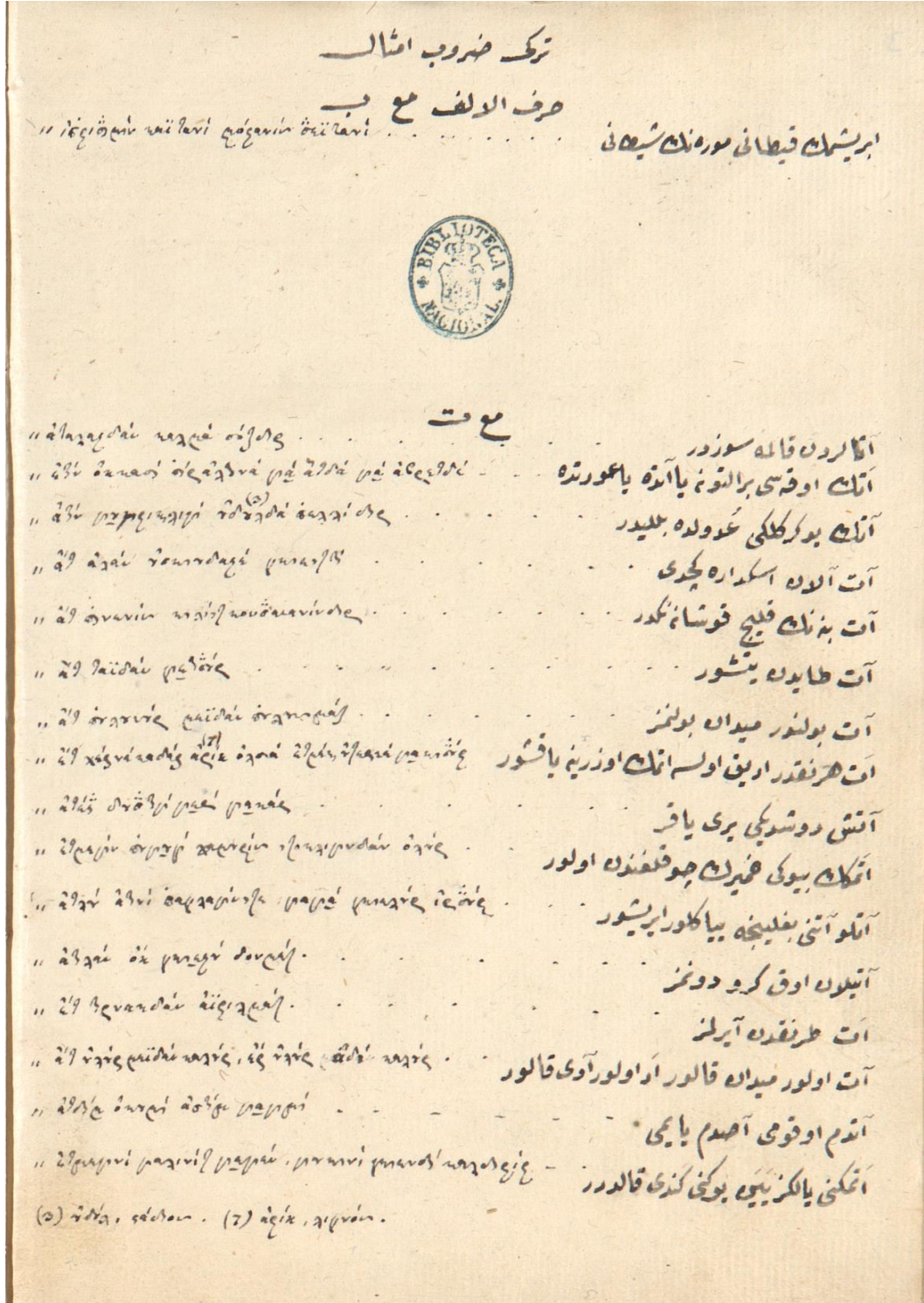
Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1998). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi.
- Artun, E. (2015). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nazmı; Edebiyat Tarihi / Metinler*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ekinci, R. (2015). Fehîm-i Kadîm'e Mâl Edilen Bir Atasözleri Kitapçığı: Durûb-ı Emsâl-i Türkî. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, 15(1), 163-185.
- Elçin, Ş. (2000). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Galland, A. (2020). *Durûb-ı Emsâl-i Türkî*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kaya, D. (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oy, A. (1991). Atasözü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 4 ss. 44-46). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özer, Ş. (2021). 15.-16. Yüzyıla Ait Anonim Bir Atalar Sözü Kitabı (Berlin Nüshası) (Dil Özellikleri- Metin - Sözlük- Açıklamalı Alfabetik Dizin-Tıpkıbasım). Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Özkaya, Ö. (2013). *Emsal-i Türkan [Türklerin Atasözleri] (Giriş, İnceleme, Metin, Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Tan, N. (2020). Türkiye'de Genel Atasözü ve Deyim Sözlüklerinde Anlam Verme Çalışmalarına Toplu Bir Bakış. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (50), 257-295.
- Türkî Durûb-ı Emsâl*. Biblioteca Nacional de España, MSS/12109.
- Yılmaz, A. (1999). Müstakimzâde ve Durûb-ı Emsâl'inin Türk Edebiyatında-ki Yeri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (6), 225-271.
- Yurdaydın, H. (1981). *Madrid Millî Kütüphanesi'nde Bulunan Türkçe Yazmalar*. Madrid: Instituto de Estudios Orientales y Africanos.

Ekler

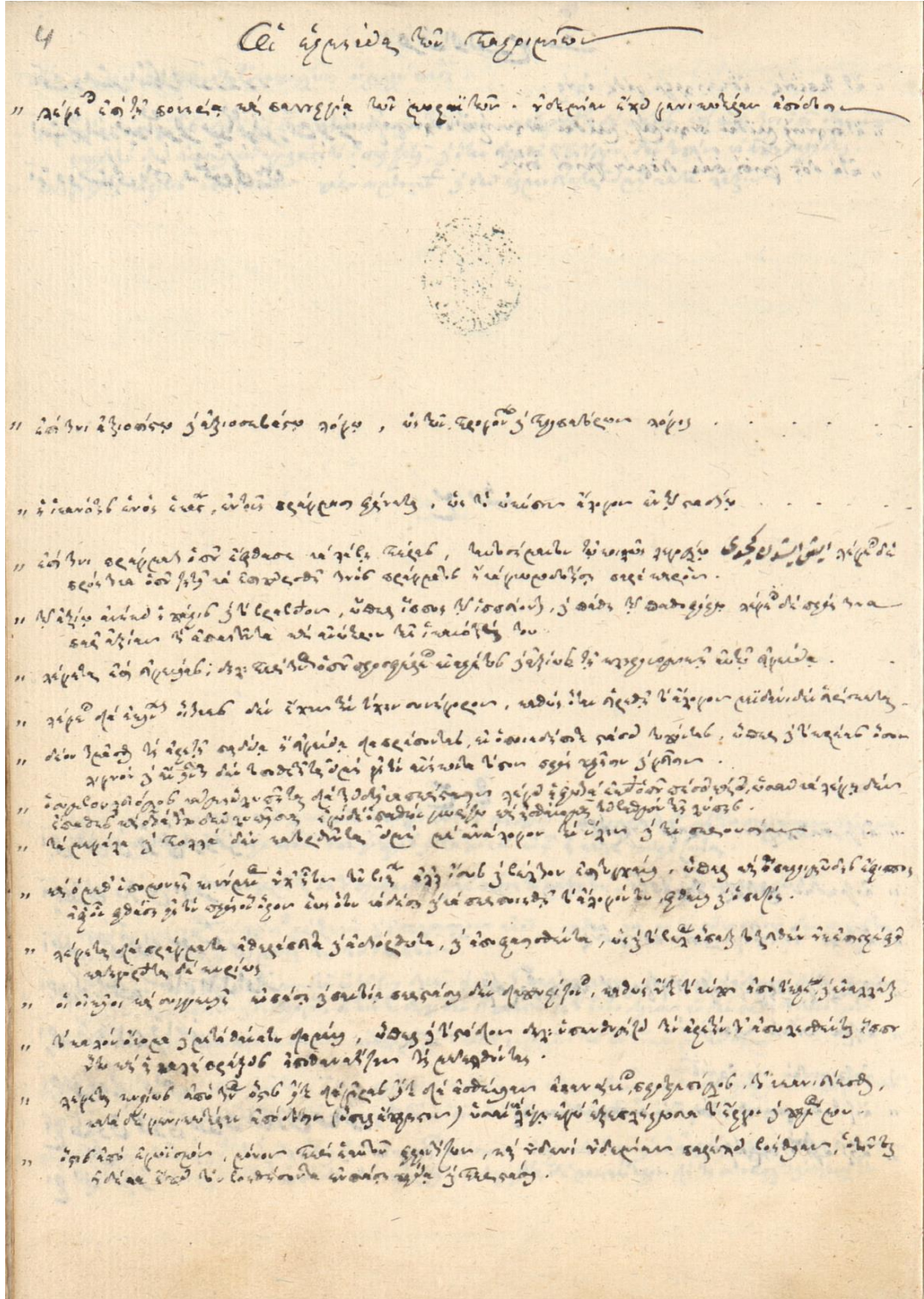
3b

Arap Harfli (Osmanlı Türkçesi) ve Yunan Harfli (Karamanlıca) Türkçe Atasözleri

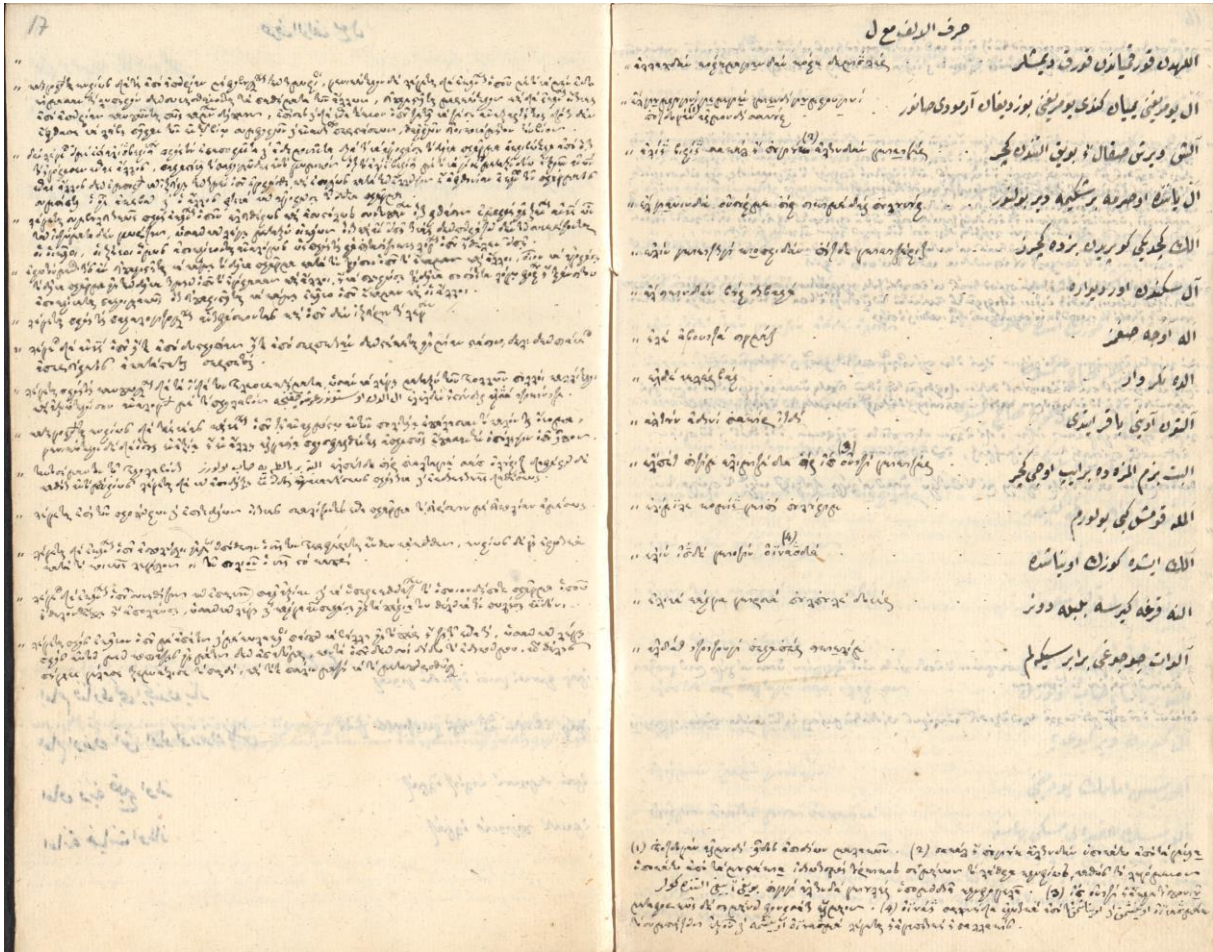

4a

Türkçe atasözlerinin Yunanca açıklamaları

16b ve 17 a

(Dış kapak)

